

DIE VERHOUDING TUSSEN INDIKATIEF EN IMPERATIEF IN DIE PAULINIESE ETIEK: ENKELE AKSENTE UIT DIE DISKUSSIE SEDERT 1924

P J Gräbe
Universiteit van Suid-Afrika

Abstract

The problematic nature of the relationship indicative/imperative in Pauline ethics: certain aspects of the discussion since 1924

Bultmann (1924) has pointed to the crucial importance of the relationship between the indicative and the imperative in order to understand Pauline ethics. Viewpoints regarding this relationship have been debated extensively in studies related to Pauline ethics. A survey of the current debate has led to the conclusion that the relationship between the indicative and the imperative - which is basic to Pauline ethics - is closely connected to themes central to his theology: his message of justification, faith, the gospel as the power of God, his eschatology, Christology and pneumatology.

‘Das Problem der paulinischen Ethik ist weitgehend identisch mit der Bestimmung des Verhältnisses zwischen den indikativischen Heilsaussagen und den imperativischen sittlichen Weisungen’ (Eckert 1984:168). Dat die indikatief-imperatief-struktuur hoort tot die wese van die Pauliniese etiek is ook deur verskeie ander skrywers uitgewys. Niederwimmer (1968:81) skryf: ‘Wir pflegen das Problem der paulinischen Ethik an der "änigmatischen Antinomie" des *Indikativ-Imperativ*-Verhältnisses darzustellen ...’ en Dennison (1979:55-78) noem sy artikel: ‘Indicative and imperative: the basic structure of Pauline ethics’.

Die indikatief-imperatief-problematiek spruit voort uit die volgende: (Eckert 1984:168-169; vgl ook Ridderbos 1978:279-284; Strecker 1987:60-61). Daar is talle Pauliniese uitsprake waarin die verlossing van die gelowige, sy bevryding van die sondemag, sy regverdiging en heiliging verkondig word: wie ‘in Christus’ is, is ‘n ‘nuwe skepping’ (2 Kor 5:17; vgl Gl 6:15). Daarbenewens bestaan daar ewe pertinente uitsprake waarin die gelowige met etiese oproepe gekonfronteer word en selfs met verwysing na die oordeel vermaan word om sy heil ‘met vrees en bewing’ uit te werk (vgl Flp 2:12). Hoe moet die verhouding tussen die indikatief en die imperatief geïnterpreteer word? Indikatief en imperatief kan selfs in dieselfde sin baie nou met mekaar verbind word: ‘Aangesien ons deur die Gees lewe, laat die

Gees nou ook ons gedrag bepaal' (Gl 5:25 [eie vertaling]; vgl ook 1 Kor 5:7; Rm 6:11-19; Gl 5:1-13). Aangesien die imperatief ook die grammatikale vorm van 'n partisipium kan aanneem (vgl Ortkemper 1980:15-18), moet die begrippe 'imperatief' en 'indikatief' in hierdie bespreking nie eng grammatikaal beperk word nie. Die indikatief-imperatief-verhouding vind ook neerslag in die struktuur van die Pauliniese briewe, wanneer op die 'lehrhaft-dogmatischen Teil' die paranetiese volg (bv Galasiërs en Romeine), hoewel hierdie indikatief-imperatief-dialektiek reeds in die eerste deel aanwesig kan wees (vgl Rm 6:1-7:6; 8:1-17).

Eckert (1984:169) beweer met reg dat met die tema hier onder bespreking 'fast alle Probleme der Paulusforschung verbunden [sind]'. Ten diepste gaan dit hier om die verhouding van teologie en etiek by Paulus (vgl Kertelge 1971a:139-140).

Die neurere Diskussion zu dieser Thematik hat *R Bultmann* mit seinem 1924 erschienenen Aufsatz: 'Das Problem der Ethik bei Paulus' eingeleitet (Eckert 1984:168 [Beklemtoning: PJG]).

Ten einde reg te laat geskied aan Bultmann se standpunt, soos verwoord in bogenoemde artikel, is dit nodig om daarop te wys dat hy sy artikel begin ([1924] 1967:38) met ernstige kritiek teen die psigologiese interpretasie van 'Sündlosigkeitsaussagen' in die teologie van Weinl. Hy toon ook aan dat die wyse waarop Wernle die indikatief-imperatief-problematiek hanteer, daartoe lei dat die imperatief in direkte teenspraak tot die indikatief is. Die gevolg hiervan is dat naas die 'etiek van die wonder' (soos Wernle die indikatiewe tipeer) die 'etiek van die wil' 'n rol speel. Hierdie interpretasie lei daartoe dat die sondeloosheidsteorie van Paulus as 'himmelstürmende Idealismus' (Bultmann [1924] 1967:39, met spesifieke verwysing na Holtzmann) getipeer kan word. Die interpretasie van die indikatief-imperatief-problematiek deur F C Baur en A Juncker, vanuit die gesigspunt van 'n idealistiese opvatting van die wese van die mens, word ook as onhoudbaar afgewys. Dit handel hier (in die indikatief-imperatief-problematiek), meen Bultmann ([1924] 1967:36), om 'n egte antinomie, om uitsprake wat mekaar weerspreek en tegelykertyd saaklik saam hoort.

Binne die raamwerk van hierdie studie is dit slegs moontlik om die lig te laat val op enkele standpunte uit hierdie programmatiese artikel (1924), wat in die latere literatuur besondere weerklank gevind het.

Bultmann se uitsprake rakende die verhouding van indikatief en imperatief kan nie losgemaak word van sy siening van die mens as 'Wesen der Möglichkeit' (Jüngel 1985:54) nie. Hy tipeer die wese van die mens, 'sein "eigentliches Dasein", als "ein Seinkönnen"; dit wil sê, in teenstelling met die ontologiese primaat van die werklikheid voor die moontlikheid, soos deur die Aristoteliese tradisie beweer word. In aansluiting by die opvattinge van Cusanus, Schelling en Kierkegaard, Heidegger en Bloch onderskryf Bultmann die *ontologiese primaat van die moontlikheid voor die werklikheid* (Jüngel 1985:55).

Teen hierdie agtergrond kan Bultmann ([1924] 1967:48) sê dat die regverdiging as 'jenseitige Heilsgut' die karakter van 'n gebeurtenis het, 'des Sich-Ereignens', gegrond op die daad van God. 'Die Gerechtigkeid oder Sündlosigkeit ist ... keine

Veränderung der sittlichen Qualität des Menschen, sie ist weder etwas am Menschen Wahrnehmbares, noch etwas von ihm Erlebbares im Sinne der Mystik ...' ([1924] 1967:49).

Met besondere verwysing na Romeine 6 meen Windisch (1924:272) egter dat hierdie siening van Bultmann nouliks gehandhaaf kan word. Niederwinner (1968:84, vgl ook Parsons 1988:103-105) sluit by hierdie punt van kritiek aan:

Es ist keineswegs richtig, daß Paulus das neue Sein als absolut transempirisch vorgestellt hätte (der Imperativ soll vielmehr die geschenkte Sündenfreiheit und Heiligkeit empirisch machen) ... Der Neuanfang, der durch Taufe und Geistverleihung gesetzt ist, ist nicht der, der 'alle Morgen neu' geschieht, sondern er ist einmal und ein für allemal geschehen.

Bultmann vervolg deur daarop te wys dat die geregverdigde die konkrete mens in sy totaliteit is. Die kontinuïteit tussen die ou en die nuwe mens is nie verbreek nie. Die geregverdigde is die konkrete mens, wat die las van sy verlede, hede en toekoms dra, wat dus ook onder die sedelike imperatief staan ([1924] 1967:50-51).

Hierdie standpunt is ernstig deur Windisch (1924:267) gekritiseer. Hy wys daarop dat hy geen bewys in die Pauliniese regverdigings- en verlossingsleer vind dat die kontinuïteit tussen die ou en nuwe mens werklik bewaar word nie. (Vgl ook Stuhmacher 1967:8: 'Man darf den paulinischen Gegensatz zwischen Altem Äon und neuer Schöpfung nicht sogleich existential auswerten'.)

Roberts [1990] het oortuigend aangetoon dat Bultmann baie sterk reageer teen die idealistiese opvatting van die mens as 'n wese wat in staat is om die goeie vir homself te verwesenlik. Tog is dit so dat die konsentrasie van die 'Sich-selbst-verstehens' op die verstaan van die oomblik as 'n oomblik van beslissing die gevaar loop om die 'indikativischen Charakter der christlichen Verkündigung zugunsten des *apellativen* Moments zu vernachlässigen' (Jüngel 1985:71). Die Nuwe-Testamentiese tekste maak dit duidelik dat die beslissing voordat dit *geëis* word, eers deur die indikatiwiese vertelling van die geskiedenis van Jesus *moontlik gemaak word*, en weliswaar so moontlik gemaak word, 'daß sich die *rechte* Entscheidung daraufhin in der Regel von selbst versteht' (Jüngel 1985:72. Ook Zeller 1984:190 lê besondere klem op die 'Ermöglichung', vgl p xx hier onder). Dit mag daarmee saamhang dat Bultmann die moment van *gehoorsaamheid* in die geloofsbegrip oorbeklemtoon, in plaas van om ook in hermeneutiese opsig die konsekwensies daarvan uit te werk, 'daß das Verstehen des Glaubens in einem Sich-von-Gott-verstanden-Wissen begründet ist' (Jüngel 1985:72).

Windisch (1924:265-281) opper ook die beswaar dat Bultmann die verband tussen die imperatief en die Pauliniese Gees- en doopuitsprake nie genoeg beklemtoon het nie. In sy *Theologie des Neuen Testaments* het Bultmann (1968:332-341) egter hierdie uitsprake wel in berekening gebring by sy deurgroding van die imperatief by Paulus.

Ten slotte kan daarop gewys word dat Bultmann ([1924] 1967:51) se stelling dat die sedelike verpligting vir die gelowige geen nuwe inhoud verkry het nie, en dat sy sedelike optrede hom slegs daardeur van andere onderskei dat dit die karakter van

gehoorsaamheid dra, deur die nuwere briefnavorsing weerspreek word. Tussen die paranetiese en voorafgaande didakties-‘dogmatiese’ gedeeltes van die Pauliniese briewe bestaan ’n noue verband (vgl Roberts 1986a; 1986b; 1986c).

Ernst Käsemann (1986:160-172 [=1961:367-378]), ’n leerling van Bultmann, behandel die verhouding tussen indikatief en imperatief binne die konteks van Paulus se boodskap oor die geregtigheid van God. Hy wys daarop (1986:162) dat die gawe die karakter het van ’n mag. Paulus ken geen gawe van God wat ons nie tot diens verplig en ook ons diens moontlik maak nie. Soos Bultmann, keer hy ’n idealistiese beskouing af, waarin die gawe in die laaste instansie as die beginsel van ons roeping gesien word, wat ons met ons handeling steeds nuut en konkreet moet verwerklik. Regverdiging beteken dat Christus die mag oor ons lewe bekom. In plaas van die formule: ‘Word wat jy is!’ meen Käsemann (1986:167) dat die sin van die paranetiese imperatief as die konsekwensie en bevestiging van die indikatief beter deur die formule beskryf word: ‘Bly by die Here wat aan jou gegee is en in sy heerskappy’, soos dit in die Johannese afskeidsredes konstitutief om die vraag van ‘om te bly’ gaan. Die spanning in die verhouding van ‘om regverdig te verklaar’ en ‘om regverdig te maak’, word opgelos wanneer die ‘magskarakter’ van die gawe raakgesien word en die heerskappy van Christus as die eintlike inhoud van die gawe erken word.

Eckert (1984:174) wys tereg daarop dat dit binne die konteks van Paulus se regverdigingsuitsprake is, waarvolgens aan die Christusgelowige God se geregtigheid alleen uit die geloof en nie op grond van die werke van die wet verkondig word nie, dat die imperatiewe waarin die Christen op die oordeel gewys word ’n besondere probleem daarstel (vgl ook Lategan 1984:324).

Stuhlmacher (1965:231) sien die oplossing vir die vraag na die oordeel oor die Christen as volg: ‘Der ... Kampf des Christen wird zwar ethisch ausgefochten, aber nicht mehr ethisch entschieden ... E. Fuchs konnte deshalb ... sagen, die Rechtfertigung erfolge nicht durch die Werke, aber *im* Werk des Gehorsams’.

Stuhlmacher vervolg deur die problematiek te plaas binne die konteks van die Pauliniese eskatologie, waarvolgens die tyd van God se finale nabyheid nog nie aangebreek het nie. Körtner (1981) sluit hierby aan wanneer hy treffend formuleer, dat ‘die nicht aufhebbare Dialektik von Indikativ und Imperativ ... die ethische Seite der Polarität von präsentischer und futurische Eschatologie’ is.

Die vraag na die verhouding tussen die etiek van Paulus en sy heilsboodskap word ook indringend deur Kertelge (1971b:250-285) behandel onder die opskrif: ‘Rechtfertigung und neuer Lebenswandel’. Hy beklemtoon dat die mens wesenlik deur sy verhouding met God bepaal word. Wat die Christen is, is hy uit genade. In hierdie sin is die gehoorsaamheid waartoe die Christen opgeroep word nie bloot sy eie natuurlike vermoë nie, ‘sondern die ihm von Gott in der Rechtfertigung geschenkte Möglichkeit seines Lebens "in Christus" ... und "für Gott" ...’ (Kertelge 1971b:252). Die sedelike vermaninge van Paulus het dus nie betekenis naas sy heilsboodskap nie, maar juis daarbinne.

Die Pauliniese imperatiewe het betekenis in die konteks van die reeds bereikte heil en die nog uitstaande voleinding. In hierdie sin is die etiese imperatiewe dus situasiebetrokke: '... sie haben die Situation des Gerechtfertigten im Auge, der die ihm zuteilgewordene Rechtfertigungsgabe nur bewahrt, wenn er die neue Seinsweise auf "Bewährung" annimmt' ... (Kertelge 1971b:225). Solank die ou bedeling met sy aandrang op versoeking nog voortbestaan, het die Christen die vermaning tot waaksaamheid teenoor die bedreiging deur die sonde nodig, alhoewel hy ten diepste deur die verlossing uit die mag van die ou bedeling bevry is.

Paulus beleef die tussentyd nòg as 'n tyd van onbekerde sorgeloosheid, nòg as 'n tyd van angstige werkvroomheid, 'sondern als Zeit erhöhter sittlicher Anforderung und damit auch des Durchhaltens, des Gehorchens, des Zustimmens zum Wirken des Geistes' (Kertelge 1971b:256).

In sy artikel, 'Erwägungen zur Grundlegung evangelischer Ethik im Anschluß an die Theologie des Paulus: Eine biblische Meditation', gaan Eberhard Jüngel (1966) ook in op die verhouding tussen die Pauliniese etiek en sy heilsboodskap. Hy wys daarop dat dit vir Paulus nie daarom gegaan het om 'n etiese sisteem of teorie te ontwerp nie: sy taak was om die evangelie te verkondig (1 Kor 9:16). Hy moes hierdie evangelie as evangelie teologies verantwoord. Die verkondigingsgebeure, wat in die Pauliniese briewe ten nouste met die teologiese verantwoording van die evangelie verbonde is, 'verbraucht sozusagen die Person des Apostels und läßt ihn doch wunderbar leben (2 Kor 4,10-18). Insofern aber ist das Verkündigungsgeschehen selbst für den Apostel unmittelbar ethisch relevant' (1966:379). Jüngel wys daarop dat die vraag na die korrekte menslike optrede deur die evangeliese etiek vanuit 'n heel besondere perspektief verstaan word, 'paulinisch formuliert: aus dem Kontext der Rechtfertigungslehre' (1966:381; vgl ook Betz 1988:218).

Hierdie hegte verband tussen etiek (en spesifiek paranese) en die Pauliniese teologie word deur Peter Stuhlmacher (1968:165-167) beklemtoon:

Um die Paränese des Apostels richtig verstehen zu können, muß man zu ihren theologischen Ansatz vorstoßen ... Die Paränese des Paulus ist also durchweg Paränese, welche auf der Taufe = Rechtfertigung fußt und die Konsequenzen solcher befreienden Indienstnahme durch den in der Welt auf sein Recht bedachten Gott aufzeigt.

Vanuit 'n ander perspektief wys Perkins (1984:270) ook op die enge verhouding tussen regverdiging en etiek: 'Paul does not presume that ethics is separate from the basic theological symbols of salvation in Christ'.

Romeine 6 is 'n hoofstuk wat van besondere betekenis is vir die tema hier onder bespreking. 'Einerseits ist Röm 6,12ff wichtig für jede Erörterung der paulinischen Gerechtigkeitsauffassung bzw. Rechtfertigungslehre. Andererseits darf keine Untersuchung der paulinischen Ethik diese Stelle übergehen' (Du Toit 1979:261). Met verwysing na Furnish (1968) beklemtoon Du Toit dat die imperatief in die indikatief geïntegreer is. Die indikatief maak nie alleen die imperatief moontlik nie, maar vereis dit ook in die lig van die feit dat die Christen as burger van die komende

bedeling steeds nog in die bedreigende ou bedeling moet lewe. 'Ja, der Indikativ ist mehrmals selber imperativisch' (1979:287).

Spesifiek met verwysing na *dikaíosúne* vestig Du Toit die aandag daarop dat dit in Romeine 1-5 gaan om die geregtigheid as belofte, as gawe. In hoofstuk 6 handel dit om dieselfde geregtigheid, maar vanuit 'n ander perspektief gesien, naamlik as aanspraak, as opdrag.

Gerade weil die *dikaíosúne* ein so machtvolles Geschehen ist (Indikativ), ist sie zugleich eine so mächtige Aufforderung (Imperativ). Je größer die Gabe, desto größer die Verpflichtung ... Die Möglichkeit, der Gerechtigkeit zu gehorchen, wird dem Glaubenden darin geschenkt, daß das freisprechende Wort Gottes nicht bloß forensisch über ihn entscheidet, sondern zweifellos neuschaffend an ihm werkt.

(Du Toit 1979:289-291,
met spesiale verwysing
na onder andere Käsemann
1961:367-378).

Roberts (1981:17) onderskei die volgende betekeniskomponente van 'geregtigheid' in Romeine 6: as 'n abstrak wat 'n staat of toestand aandui, word op 'man's condition of being in the right relation to God' gekonsentreer. Hy wys daarop dat Paulus die hele bevrydende proses van God se reddende handeling as 'n handeling verstaan wat 'n kragtige uitwerking op die mens se lewenssituasie het, waardeur hy van sonde bevry en sy bestaan vernuwe word. Hierdie krag van God moet egter gelokaliseer word in die Pauliniese soteriologie as sodanig, sonder dat dit direk verbind word met die idee van *dikaíosúne*. Roberts (1981:20) verskil van die standpunt van Du Toit (1979) dat 'God's gift of righteousness ... has become the power which sets the norm for right living' in 'n gedeelte soos Romeine 6. Hy wys daarop dat wat in Romeine 6:16 met mekaar gekontrasteer word, nie *hamartía* en *dikaíosúne* is nie, maar *hamartía* en *hupakoé*.

'n Belangrike bydrae tot hierdie bespreking is gelewer deur Bottorff (1973). Hy vestig die aandag op *dúnamis* as 'a key word in understanding Pauline ethics'. Bottorff beklemtoon dat geregtigheid krag is. Hy wys egter daarop dat dit nie beteken dat geregtigheid as verhouding met God van enige minder belang is nie, 'rather the very power of righteousness must be seen in terms of its ability to create the proper relationship between God and man. Righteousness is *dúnamis* because it is in a prior sense relational'.

Hy vervolg (1973:425): 'It [power] is manifested through Christ as redemption (Rom 3.24; cf Gal. 4.4f) and brought into man's reality by the operations of the Holy Spirit (1 Cor 2.10,12)'. Die unieke bydrae van hierdie krag is in Christus geleë, wat die moontlikheid tot lewe onder 'n nuwe heerskappy geopen het en in die Heilige Gees wat ons in en deur 'n nuwe wyse van lewe lei. 'What has been made possible in Christ is actualised through the Holy Spirit' (1973:426). Hierdie werking van die Heilige Gees is alleenlik teenwoordig in die *gelowige*. Die fondament van die Pauliniese etiek is geleë in die geregtigheid as krag en in die geloof.

Die wyse waarop Furnish (1968) Paulus se etiese uitsprake in verband bring met sy basiese teologiese voorveronderstellings en oortuigings, is aangedui deur Roberts [1990]. Tog is dit nodig dat Furnish se bespreking van die indikatief en imperatief in die Pauliniese teologie van nader belig word.

Hy behandel die indikatief-imperatief-problematiek in die lig van die basiese motiewe van die Pauliniese etiek wat hy onderskei:

'The Pauline ethic is first of all radically *theological* because it presupposes that man's whole life and being is dependent upon the sovereign, creative, and redemptive power of God' (1968:213). God se krag is 'n tema waarvan die hele Pauliniese teologie deurdrenk is. 'Die krag wat alles oortref' (2 Kor 4:7), kom van God alleen af. Paulus kan die evangelie van geregtigheid beskryf as 'die krag van God tot redding vir elkeen wat glo' (Rm 1:16), waardeur hy dit 'n evangelie van regverdigmaking deur God se genade maak, en wat deur die *geloof* in ontvangs geneem word. Die Gees wat God gee (Rm 5:5) is God se krag wat in en tussen gelowiges werk (bv Rm 15:13,19; vgl 2 Kor 13:3). God se genadige reddende krag is egter veral geopenbaar in Christus (1 Kor 1:24; 5:4; 2 Kor 12:9), in sy dood (1 Kor 1:17-18) en opstanding (Rm 1:4; 2 Kor 13:4). Die krag van God wat Christus opgewek het, sal ook hulle opwek wat in Christus is (1 Kor 6:14, vgl 15:43).

Daar is egter ook vyandige wêreldmagte wat teen die mag van God stry, en wat ook aanspraak maak op die mens se lewe. In hierdie siening van Paulus word die apokaliptiese aspekte van sy teologie en etiek duidelik.

Saam met die radikale teosentrisme van Paulus beklemtoon Furnish (1968:214) die fundamentele *eskatologiese gerigtheid* van die Pauliniese evangelie. God se transendensie van sowel wêreld as geskiedenis, en wat deur die skrywers van die Ou en Nuwe Testament geïdentifiseer word as sy 'heiligheid', beklee 'n sentrale plek. God se transendente krag het egter ook 'n teenswoordige dimensie. In hierdie opsig deurbreek Paulus die tradisionele kategorieë van die Joodse apokaliptiek. Furnish (1968:215) wys daarop dat hand aan hand met Paulus se stelling aangaande die toekomstige verlossing, beklemtoonde uitsprake voorkom dat dit nou die dag van redding is (2 Kor 6:2), en dat as iemand in Christus is, hy 'n nuwe skepping is (2 Kor 5:17). Paulus bedoel nie dat heil wat in die toekoms vervul gaan word in die hede bloot *geïnisiëer* is nie. Die toekoms is volkome *God* se toekoms en dit ontwikkel nie uit die verlede en hede nie. Die heil wat reeds teenwoordig is, is daarom nie kwalitatief voorlopig (*preliminary*) of tweedehands nie. Wat gegee word, is teenwoordig in sy volheid (alhoewel daar iets is wat nog nie gegee is nie, naamlik die opstanding uit die dood en die finale kosmiese oorwinning van die krag van God oor die dood).

Aangesien Paulus Christus se dood en opstanding as die beslissende gebeure van genade beskou waardeur God se krag in die hede aktief is, is dit nodig om naas sy teologie en eskatologie ook sy *Christologie* te beskou (Furnish 1968:216). Geloof in God se krag word konsentreer in en gedefinieer deur toewyding aan Christus. Deur sy dood en opstanding het God se krag werkzaam geword in die menslike geskiedenis en hulle wat aan hom behoort, wat deel het aan sy liggaam, is bevry uit die mag van sonde en is geplaas onder die heerskappy van God.

Furnish vervolg nou deur daarop te wys dat Paulus die indikatiewiese en imperatiewiese dimensies van die evangelie op so 'n wyse verstaan, dat alhoewel hulle nie absoluut geïdentifiseer word nie, hulle nogtans baie nou met mekaar geassosieer word. 'God's claim is regarded by the apostle as a constitutive part of God's gift. The Pauline concept of grace is *inclusive* of the Pauline concept of obedience' (1968:225). Om hierdie rede is dit nie volkome reg om te sê dat die imperatief gebaseer is op of volg uit die indikatief nie. Ook die formule: 'Word wat julle is!' wat deur Bultmann en andere voorgestel is in 'n poging om die dialektiek van indikatief en imperatief te formuleer, laat nie aan die saak reg geskied nie. Die Pauliniese imperatief is nie bloot die resultaat van die indikatief nie, maar vorm 'n integreerende deel daarvan.

How can this be? The answer is found in Paul's view that the believer, who on the basis of his faith has been rightwised, thereby belongs to a new realm. He has been given not just the possibility of a new life, but an actually and totally new existence. In Christ he has been engaged, renewed and restored by the creative and redemptive power of God's love. Moreover, in Christ he knows that redemption is not just deliverance from the hostile powers to which he was formerly enslaved, but freedom for obedience to God. For Paul, obedience is neither preliminary to the new life (as its condition) nor secondary to it (as its result and eventual fulfillment). Obedience is constitutive of the new life.

(Furnish 1968:225-226)

Furnish (1968:227) wys egter daarop dat Paulus nie van die veronderstelling uitgaan dat die Christelike gehoorsaamheid 'n 'spontane' uitdrukking van die nuwe lewe is nie. Die Pauliniese indikatiewe en imperatiewe moet albei ernstig geneem word. Die apostel se vermaninge roep die gelowige op tot 'n doelbewuste reaksie op God se aanspraak waarsonder geloof sy besondere karakter van gehoorsaamheid verloor.

Na aanleiding van Romeine 6, wat hy as voorbeeld neem, word die problematiek rondom die indikatief-imperatief-verhouding in die Pauliniese etiek op weldeurdagte wyse deur Otto Merk (1968:34-41) ontleed. Hy wys eerstens daarop dat dit opvallend is dat die imperatief juis vanuit die heilsgebeure van die doop geëis kan word, en dat die naasmekaarstelling van indikatief en imperatief in samehang met die doop geskied. (Ook Zeller [1984:191] vestig die aandag op hierdie aangeleentheid. Hy voeg egter daaraan toe dat dit belangrik is om daaraan te herinner dat die doop in die ontstaanstydperk van die Nuwe Testament die bewuste beslissing van die gelowige voorveronderstel het.)

'Gerade weil Gottes Handeln dem Imperativ vorgeordnet ist, ergibt sich das eigentliche Problem' (Merk 1968:35). Nadat Paulus in Romeine 3:21-6:11 die werklikheid van die vrywees van die sonde deur God se regverdigende handeling aangetoon het, word gesê: 'Moet dan nie toelaat dat die sonde nog langer oor julle heerskappy voer ... nie' (Rm 6:12). Die werklikheid van die vrywees van die sonde kan nie, soos onder andere deur Wernle (1897) voorgestel, as ideaal verstaan word wat die ruwe werklikheid in die Pauliniese gemeente weerspreek nie. Merk meen dat 'n verheldering van hierdie vraag bewerkstellig kan word deur te wys op die

thnetòn soma en sy kwetsbaarheid deur versoeking ('Versuchlichkeit') (Rm 6:12). Daarmee word gesê dat hy wat werklik van sonde bevry is *en sarki* (vgl Gl 2:20; 2 Kor 10:3, Flp 1:22), maar nie *katà sárka* nie (vgl Rm 8:4-5, 12-13; 2 Kor 10:2) moet leef. Hy leef nog in die ou bedeling waarin die mag van die sonde nog bestaan en die ontroonde magte weer hulle self wil laat geld (vgl 2 Kor 4:7-12; Kol 2:15). Hy wat in God se handeling ingetrek is, is werklik vry van die mag van die sonde. Uit hierdie bevryding (indikatief) kom egter die verpligting voort (imperatief) om jou van die sonde te onthou (vgl Rm 6:12).

Das Zueinander von Indikativ und Imperativ ist also das im Christenleben durchzuhaltende Ineinander der beiden Äonen. Der Christ selbst ist das Kampffeld dieser Entscheidung (vgl Gl 5:17).

(Merk 1968:37)

Merk is egter van mening dat wat tot hiertoe gesê is nie genoeg is nie. Om 'n antropologies verengde oplossing van hierdie problematiek te voorkom, moet daarop gewys word dat 'Frei-Sein von der Sünde Herrschaftswechsel ist (vgl Rm 5,20f; 6,1.13) ...' (1968:37). Alle gawes van God is vir hom wat ingetrek is in God se handeling 'n gawe wat op hom beslag lê, die heerskappy oor hom voer en hom daarom in diens stel. Die dialektiek van gawe en mag is 'n kenteken van God se handeling. (Eckert [1984:175] meen dat die 'traditionsgeschichtliche' ondersoek na die verhouding van indikatief en imperatief meer ag moet slaan op die Bybelse Godsbegrip en geloofsverstaan. Met verwysing na Westermann [1978] skryf hy: 'Es gehört zur Grundstruktur des Glaubens Israels, daß Gottes Wort die Antwort des Menschen zur Folge hat, Erwählung, Rettung und Gewährung des Bundes die Verpflichtungen auf der Seite der Menschen nach sich ziehen und Gaben Aufgaben sind'.) Die verskynsel dat die dialektiek van gawe en mag 'n kenteken van God se handeling is, is gegrond daarin, dat 'dieses Handeln als ein geschichtliches verstanden werden muß' (Merk 1968:38). Dit is juis 'n kenmerk van God se gawe dat dit hom wat die gawe ontvang het nie by die ontvangs daarvan laat stilstaan nie, dat God se regverdigende handeling die finale *dikaiosúne* (Gl 5:5) in die vooruitsig stel, dat die doop die gedoopte op die toekomstige opstanding, die lewe met Christus wys (Rm 6:5,8), en die gawe van die Gees as deposito en eerstelingsgawe (2 Kor 1:22; 5:5; Rm 8:23) gegee is.

Die Zuordnung von Indikativ und Imperativ wurzelt in Gottes geschichtlichem Handeln, sie ist ein die christliche Existenz übergreifendes Geschehen, deren 'Tiefendimension und Konsequenz' die paulinische Anthropologie ausmacht.

(Merk 1968:38)

As laaste perspektief op die problematiek rakende die verhouding van indikatief en imperatief skryf Merk (1968:39) dat die gawe van God alleenlik as mag in die lewe van die een wat die gawe ontvang het sigbaar is as die Gewer daarin teenwoordig word. Dit beteken vir die lewe in die heilsteenwoordigheid dat hierdie tyd nie alleen negatief beskou moet word nie as lewe wat nog 'im alten Äon bewältigt werden muß', (1968:39) maar ook positief as dienstyd, naamlik lewe vir God (Rm 6:11) en Christus (2 Kor 5:15) en daarom ook vir die naaste. Dit beteken dat 'regverdiging'

en 'heiliging' moet saamval. Hierdie diens is diens in die nuutheid van die lewe (vgl Rm 6:4), in die nuutheid van die Gees (Rm 7:6; 2 Kor 3:6). In die 'vrug van die Gees' (Gl 5:22) word die teenwoordigheid van die Gewer in die gawe sigbaar. Soos die Gees die teken is van die getrouheid van die Skepper aan sy skepping wat aan hom behoort, so is die wandel in die Gees die sigbaarmaking van hierdie getrouheid in die geregverdigdes (vgl Flp 2:15). Dit staan in die teken van die reeds bereikte en die nog uitstaande heil in die hede, van die oorvleueling van albei bedelinge. Lewe in die Gees is daarom tegelykertyd lewe in aanvegting (vgl Rm 8:11-13), 'n lewe waartoe opgeroep moet word (Gl 5:25).

'Leben im Geist' weist auf Gottes geschichtliches Handeln, es ist nichts anderes als dieses Handeln Gottes in der Zuordnung von Indikativ und Imperativ, von Gabe und Macht ... 'Der Imperativ ist' also 'die notwendige Folge des Indikativs', denn 'nur wo der Imperativ ernst genommen wird, ist das den ganzen Menschen ergreifende rettende Handeln Gottes ernst genommen'.

(Merk 1968:40, met
verwysing na Kümmel
1969:174).

Uit die voorafgaande bespreking het die belangrikste aksente wat die diskussie oor die verhouding tussen indikatief en imperatief sedert Bultmann (1924) kenmerk, reeds na vore getree. Miskien kan ten slotte nog gewys word op die bydrae van Zeller (1984:190-196), waarin hy hom dit ten doel stel om 'die Diskussion [zu] orten'. Hy wys daarop dat wanneer ons oor die indikatief-imperatief verhouding nadink, word ons van die 'Normenproblematik weitergeführt zur Frage, wie christliche Sittlichkeit ermöglicht ist ... Während die Prinzipien und Normen dem Dürfen und Sollen zugeordnet sind ... hat es der Indikativ mit dem Können zu tun' (1984:190).

Om 'n Christen te word, is in die sendingprediking van Paulus, wat die vroeg-Christelike bekerings- en oordeelsprediking verder voer, van die begin af 'moreel' opgeneem, as die moontlik maak ('Ermöglichung') van die regte lewenswandel. Dit is veral duidelik in die vroeë briewe (I Ts, 1 Kor). Die sedelike ideale word soms in clichés uitgedruk; die nuwe is, dat hierdie ideale nou bereikbaar word. God roep die Christen in dieselfde mate tot heiliging op as tot sy Ryk. Christus en die Gees omring die gelowige as nuwe lewenssfere, wat tegelyk tot bepalende norm word.

Dat naas die indikatief nog die imperatief nodig is, 'muß ... nicht die Wirkungslosigkeit des Indikativs bedeuten' (1984:192). Die imperatief het gewis iets met die liggaamlike eksistensie te doen, 'in der erst noch die Herrschaft der Gerechtigkeit zum Zug kommen muß' (1984:192). Die sonde het geen reg om meer te heers nie. Tog wys Zeller op die gevaar van die 'alreeds - nog nie'-verklaringskema, aangesien die indikatief hierdeur verswak kan word (vgl ook Deidun 1981:239) 'Denn an sich nimmt der Imperativ dem Indikativ nichts an Realität' (Zeller 1984:192). Dit is ook nie so dat die 'eschaton' die einde van die etiek meebring nie. In die Ou-Testamenties-Joodse apokaliptiek is dit juis 'n werking van die eindtyd, 'wenn Israel zu einer Pflanzung der Gerechtigkeit umgewandelt

wird' (1984:192). Die 'nog nie' mag veral nie gebruik word om die radikaliteit van die eise (bv die oproep tot vyandsliefde) te versag nie.

Uit die voorafgaande bespreking van die verhouding van indikatief en imperatief in die Pauliniese etiek sedert Bultmann, het dit duidelik geword dat hierdie etiese vraagstuk ten nouste verbonde is aan sekere sentrale temas van die Pauliniese teologie: sy boodskap oor regverdiging, geloof, die evangelie as 'n krag van God, sy eskatologie, Christologie en Pneumatologie.

BIBLIOGRAFIE

Betz, H D 1988. Das Problem der Grundlagen der paulinischen Ethik. *ZThK* 85,199-218.

Bottorff, J F 1973. The relation of justification and ethics in the Pauline epistles. *SJTh* 26, 421-430.

Bultmann, R [1924] 1967. Das Problem der Ethik bei Paulus, in Bultmann, R, *Exegetica: Aufsätze zur Forcshung des Neuen Testaments*, hrsg von E Dinkler. Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck).

1968. *Theologie des Neuen Testaments*. 6. Aufl. Tübingen: JCB Mohr (Paul Siebeck).

Deidun, J 1981. *New covenant morality in Paul*. Rome: Biblical Institute Press. (AnBib 89.)

Dennison, W D 1979. Indicative and imperative: The basic structure of Pauline ethics. *CTJ* 14, 55-78.

Du Toit, A B 1979. Dikaosyne in Röm 6: Beobachtungen zur ethischen Dimension der paulinischen Gerechtigkeitsauffassung. *ZThK* 76, 261-291.

Eckert, J 1984. Indikativ und Imperativ bei Paulus, in Kertelge 1984:168-189.

Furnish, V P 1968. *Theology and ethics in Paul*. Nashville: Abingdon Press.

Jüngel, E 1966. Erwägungen zur Grundlegung evangelischer Ethik im Anschluß an die Theologie des Paulus: eine biblische Meditation. *ZThK* 63, 379-390.

1985. *Glauben und Verstehen: Zum Theologiebegriff Rudolf Bultmanns*. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag. (SHAW.)

Käsemann, E 1961. Gottesgerechtigkeit bei Paulus. *ZThK* 58,367-378.

Käsemann, E 1986. *Exegetische Versuche und Besinnungen: Auswahl*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Kertelge, K 1971a. Neutestamentliche Ethik: Ein Literaturbericht. *BiLe* 12,126-140.

1971b. 'Rechtfertigung' bei Paulus: Studien zur Struktur und zum Bedeutungsgehalt des paulinischen Rechtfertigungsbegriffs 2. Aufl. Münster: Aschendorff. (NTA NS 3.)

1984. (Hrsg) *Ethik im Neuen Testament*. Freiburg: Herder. (Questiones Disputatae 102.)

Körtner, U H J 1981. Rechtfertigung und Ethik bei Paulus: Bemerkungen zum Ansatz paulinischer Ethik. *WuD* 16, 93-109.

Kümmel, W G 1969, in Lietzmann, H, *An die Korinther (I/II)* ergänzt von W G Kümmel. Tübingen: J C B Mohr (Paul Siebeck). (HNT.)

Lategan, B C 1984. Die Pauliniese etiek, in Du Toit, A B (red), *Die Pauliniese briewe: Inleiding en teologie*, 320-331. Pretoria: NG Kerkboekhandel Transvaal.

(Handleiding by die Nuwe Testament, Band V.)

Merk, O 1968. *Handeln aus Glauben: Die Motivierungen der paulinischen Ethik*. Marburg: Elwert. (MThSt.5)

Niederwinner, K 1968. Das Problem der Ethik bei Paulus. *ThZ* 24, 81-92.

Ortkemper, F J 1973. Leben aus dem Glauben: Indikativ und Imperativ bei Paulus und die kirchliche Moralpredigt heute. *Biki* 28, 85-89.

Parsons, M 1988. Being precedes act: Indicative and imperative in Paul's writing. *EQ* 60, 99-139.

Perkins, P 1984. Paul and ethics. *Interp.* 38, 268-280.

Ridderbos, H 1978. *Paulus: Ontwerp van zijn theologie*. Vierde Druk. Kampen: Kok.

Roberts, J H 1981. Righteousness in Romans with special reference to Romans 3:19-31. *Neotestamentica* 15, 12-22.

1986a. The eschatological transitions to the Pauline letter body. *Neotestamentica* 20, 29-35.

1886b. Pauline transitions to the letter body. *BETHL* 73, 93-99.

1986c. Transitional techniques to the letter body in the corpus Paulinum, in Petzer, J H & Hartin, P J (eds), *A South African Perspective on the New Testament: Essays by South African New Testament scholars presented to Bruce Manning Metzger during his visit to South Africa in 1985, 187-201*, Leiden: Brill.

1990. Die vraagstuk van 'n Nuwe-Testamentiese etiek: enkele blikrigtings in die gang van die ondersoek. *Scriptura* 32, 36-54.

Strecker, G 1987. Indicative and imperative according to Paul. *ABR* 35, 60-72.

Stuhlmacher, P 1965. *Gerechtigkeit Gottes bei Paulus*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. (FRLANT 87.)

1968. Christliche Verantwortung bei Paulus und seinen Schülern. *EvTh* 28, 165-186.

Westermann, C 1978. *Theologie des Alten Testaments in Grundzügen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Windisch, H 1924. Das Problem des paulinischen Imperativs. *ZNW* 23, 265-281.

Zeller, D 1984. Wie imperativ ist der Indikativ? in Kertelge 1984:190-196.